

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЩІ

Резюме. У статті представлено результати теоретичного аналізу гендерних відмінностей самореалізації старшокласників. Автор стверджує, що гендерні особливості юнаків значною мірою впливають на їх життєвий вибір, зумовлюють відмінності у самореалізації хлопців та дівчат.

Ключові слова: гендер, гендерні особливості, особистість, самореалізація, самоактуалізація, старшокласники.

Постановка проблеми. Проблема гендерних відмінностей самореалізації старшокласників набуває особливого значення, оскільки саме в цей віковий період відбуваються важливі структурні перебудови у сприйнятті світу, себе у світі, набутті нових навичок, опанування нових соціальних ролей, активні пошуки в аспекті професійного вибору, що викликають значні особистісні зміни. Такі зміни набувають якісних визначених відмінностей у самореалізації старшокласників жіночої статі та чоловічої статі.

Означені аспекти знайшли своє відображення у низці наукових праць, присвячених дослідженню питання гендерні відмінності особистісної самореалізації, врахування яких може сприяти підвищенню її ефективності. Проблема гендеру досліджувалася багатьма вченими, а саме: С. Бем, Т. Бендас, Ш. Берн, М. Бутовська, О. Вейнінгер, І. Головашенко, П. Горностаї, А.Грецова, В. Каган, І. Кльоцина, Н. Кочан, В. Кузакова, Л. Куликов, Н. Лавриненко, Л. Малес, Т. Мельник, Г. Назаренко, Н. Серебрякова, М. Скорик, О. Фоменко. Гендерні особливості особистості характеризували С. де Бовуар, М. Мід, А. Палій, А.Річ, Г.Рубін, М. Ткалич. Визначений зміст сучасних завдань освітньої практики та результати проведеного аналізу наукових праць переконують у тому, що проблема самореалізації особистості старшокласників у контексті врахування їх гендерних відмінностей становить інтерес і є актуальною для вчених та психологів-практиків.

Мета статті - здійснити теоретичний аналіз гендерних відмінностей самореалізації старшокласників.

Результати теоретичного дослідження. Проблема відмінності між чоловіками і жінками становила інтерес для багатьох учених, мислителів, пересічних людей. Одними з перших звернулися до цього питання давні греки, передусім Платон (427—347 до н. е.) і Арістотель (384—322 до н. е.), які дотримувалися протилежних поглядів на сутність чоловічого і жіночого. Платон, якого вважають автором поняття «андрогін», що означає поєднання однаково сильно виражених фемінних та маскулітних рис в одній особистості, проповідував ідею рівноправності статей. Арістотель, ототожнюючи відносини між чоловіком і жінкою з відносинами пана та раба, співвідносив жіноче начало з пасивною, покірною матерією, чоловіче — з активною, панівною формою взаємодії. Нерівність статей він вважав природною, біологічно зумовленою, як і відмінності поведінки чоловіків та жінок.

У середньовічну добу основними ознаками понять «чоловік» і «жінка» вважали соціальний статус, соціокультурні ролі, а не анатомо-фізіологічні особливості. В основі цієї системи поглядів на відмінності між статями були релігійні уявлення про тлінність і нестабільність усього тілесного, а також запропонована античним медиком Галеном (130—210 до н. е.) теорія, що проголошувала одностатеву модель людини. Згідно з нею жіночий організм розглядали як недосконалий чоловічий.

З розвитком природничих наук одностатєва модель людини поступила в епоху Відродження місцем двостатєвій, за якою психологічні та соціальні відмінності між статями пояснювалися специфікою анатомічної будови чоловічого і жіночого організмів.

Біологічну зумовленість відмінностей між чоловіками і жінками вважали незаперечною до кінця XIX ст. Цієї позиції дотримувалися, наприклад, французький мислитель Жан-Жак Руссо (1712—1778), німецькі філософи Імануїл Кант (1724—1804), Артур Шопенгауер (1788—1860) та ін.

Трактування особливостей розвитку чоловіків і жінок було докорінно переглянуте під впливом феміністичних ідей XVIII—XIX ст., які суттєво прислужилися виокремленню гендерних досліджень як самостійного наукового напрямку в суспільних науках [7, с. 248].

Проблема гендеру досліджувалась багатьма вченими П. Горностаї, В. Каган, С. Бем, К. Юнг. Питання про професійні інтереси вивчалися в роботах Є.Клімова, А. Голомштока, Л. Йовайши, Є. Павлютенкова. Разом з тим, зв'язок гендерних типів з професійними інтересами особистості ще не знайшло достатнього висвітлення в психологічній літературі.

Представники сучасної соціально-психологічної науки розрізняють поняття стать і гендер. Стать – це термін, який розділяє чоловіків та жінок за їх анатомо-фізіологічними особливостями (основна особливість репродуктивна система). Гендер – це соціально-біологічна характеристика, з допомогою якої соціум дає чітке визначення поняттям «чоловік» та «жінка».

Отже, перший з цих термінів використовувався для позначення тих анатомо-фізіологічних особливостей, на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Біологічні особливості (стать) людини є фундаментом і першопричиною психологічних і соціальних відмінностей, які існують між жінками та чоловіками [3, с.142].

З допомогою другого терміну (гендер) підкреслюють наявність ще й соціальних відмінностей між чоловіками та жінками: поділ форм діяльності, відмінності в поведінці і емоційних характеристиках. Антропологи, етнографи та історики давно встановили уявлення про "типово по чоловічому" або "типово по

жіночому", це стосується манер поведінки, проявів емоцій і т.д.

Гендер створюється суспільством як соціальна модель (ідеал) жінок і чоловіків, що визначає їх становище і роль у суспільстві та в його інститутах (родині, політичній структурі, економіці, культурі та освіті, та ін.)

Гендерний підхід, заснований на ідеї, що важливі не біологічні чи фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а їх культурне і соціальне значення у суспільстві. Основою гендерних досліджень є не просто опис різниці в статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок, але й аналіз домінування одного з типів, що затверджуються в суспільстві через гендерні ролі і відносини. Тобто основою поняття гендеру виступає саме соціокультурна складова, яка закладається ще дітям у процесі їх виховання. Адже саме те, чому навчають дітей, норми і уявлення про те, хто вони є, допоможуть нам у майбутньому побачити їх такими, якими ми їх хочемо бачити [6, с.137].

Розглядаючи поняття гендер, варто виділити поняття «статоворольові стереотипи». Це цінності, мотиви, типи поведінки, які вважають прийнятливими для представників однієї статі, ніж для іншої. Статоворольові стереотипи суспільства визначають стиль поведінки чоловіків (хлопчиків) і жінок (дівчаток) і відображають зразки, орієнтуючись на які, люди реагують на представників кожної статі. Формування індивідуальних статоворольових стереотипів відбувається у процесі соціалізації дитини через засвоєння суспільного досвіду. Основну роль у ній відіграють статоворольові уявлення. Вони безпосередньо впливають на формування статових ролей і статевої ідентичності, виступаючи когнітивною структурною частиною цих елементів психологічної статі. На основі статоворольових уявлень (стереотипів), засвоєння статових ролей (ідентичностей) формується статева самосвідомість індивіда - усвідомлення себе чоловіком чи жінкою і необхідності виконання відповідних соціальних ролей.

Переважно чоловічий стиль поведінки і спілкування характеризує як більш активний, змагальний, предметно-інструментальний, а жіночий - як експресивний, залежний, пасивний, емпатійний.

Дослідники намагалися з'ясувати: ці відмінності маскуліності-фемінності генетично зумовлені чи сформовані внаслідок середовищних впливів. Щодо цього американський психолог Сандра Бем запропонувала тест маскуліності-фемінності й на основі його результатів виокремила вісім статоворольових типів. Вона запровадила поняття "андрогінний тип" [4, с.241].

У психологічному розумінні з андрогінією пов'язують високі можливості соціальної адаптації. Так, С. Маккобі і К. Джеклін звертали увагу на те, що висока фемінність у жінок часто пов'язана зі заниженою самоповагою і підвищеною тривожністю. Пізніше довели, що високомаскулінні чоловіки і високофемінні жінки мають більше труднощів у тих видах діяльності, які не відповідають традиційним статоворольовим стереотипам, тоді як андрогінні особистості з високими потенціями маскуліності і фемінності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються дистресам [2, с.147].

У нашій країні, як відзначають багато дослідників (М. Скорик, О. Фоменко, М. Ткалич), з одного боку, статові ролі дещо зрушені в бік фемінізації чоловіків, з іншого - відбувається деяке стирання відмінностей між статями, обумовлене одним видом одягу, рівними можливостями у професійній освіті та ін.

Звернувшись до проблеми гендерних особливостей у юнацькому віці, зазначимо, що у старшому шкільному віці відбувається активне експериментування з засвоєними раніше моделями поведінки чоловіка і жінки. Усвідомлення себе як представника певної статі відбувається в процесі взаємодії з однолітками як своєї, так і протилежної статі.

Юнаки і дівчата остаточно усвідомлюють і починають регулювати прояви своєї статевої ролі. Як відзначають Д.Аузубель, Д.Кірк, для юнацького віку характерні підвищення сприйнятливості до соціальної обстановки і відносин між людьми і посилення суб'єктивної значущості статоворольових стереотипів соціальних ролей [5, с.172].

На освоєння статевої ролі мають особливий вплив соціальне походження і сімейний стан. Сім'я є важливою, як джерело батьківського прикладу для наслідування і впливу з боку братів і сестер. Відкритість і узгодженість поведінки батьків вирішальним чином позначаються на засвоєнні дітьми статевої ролі.

Визначення юності як періоду, під час якого дається "психосоціальний мораторій", орієнтується насамперед на типові (професійно спрямовані) чоловічі біографії: юність розглядається як час підготовки до кваліфікованої роботи, яка надалі дозволить створити власну сім'ю. Специфічний жіночий хід дорослішання звичайно не розглядається.

У всіх культурах ролі чоловіка і жінки неоднакові (що впливає з особливостей їх функції при продовженні роду) і в основному відповідають сформованим статоворольовим стереотипам. Чоловіки, як правило, користуються більшою владою і повагою, їх сексуальна поведінка вважається більш активною і менш регламентованою. Найважливіший аспект жіночої ролі - прихильність до сім'ї і домашнього господарства. Прояви цих особливостей сильно розрізняються залежно від соціального шару і можуть підкреслюватися, посилюватися і доповнюватися громадськими поглядами на соціальні ролі.

У дослідженні І. Кузнецової доведено, що юнаки та дівчата по-різному уявляють собі, якими мають бути сучасні дівчина і юнак. Великі відмінності в оцінках спостерігаються за особистісними якостями, які утворюють і конкретизують поняття "жіночність": довірливість, дбайливість, лагідність, милосердність, ніжність, поступливість. Для юнаків в цілому характерна тенденція до високої оцінки в дівчатах традиційно жіночих якостей. Сучасні дівчата, не акцентуючи цих якостей у своїй зовнішності, виявляють тенденцію до нівелювання статоворольових і загальнолюдських якостей. Юнаки вище, ніж дівчата, оцінюють ті якості особистості, які традиційно вважаються чоловічими. Зі статоворольових якостей юнаки найвищими бачили

відзначили такі якості, як воля, сміливість, сила характеру, самовладання. Дівчата вище цінували великодушність, надійність, відповідальність, тобто саме ті якості, які проявляються перш за все по відношенню до інших людей, зокрема, по відношенню до дівчини. У цілому, дівчата більшою мірою орієнтовані на загальнолюдські якості [7, с.248].

Дослідження, проведене Л. Головей, показало, що на професійне самовизначення юнаків, загальне перспективне планування життя суттєво впливає стать та індивідуально-психологічні особливості. Так, у юнаків на професійне самовизначення впливають фактори далекої перспективи: чим більше визначені плани на подальше життя, тим вище рівень сформованості професійного плану і ступінь впевненості в професійному виборі [1, с.153].

У дівчат життєве і професійне самовизначення не пов'язані між собою, для них характерні велика емоційність і ситуативність самовизначення. У юнаків воно органічно формується у руслі загальної життєвої перспективи. Найближчі плани дівчат визначаються в основному пізнавальними інтересами, рівнем емоційної збудливості. У юнаків на планування найближчої перспективи суттєво впливають інтелектуальні показники (комбінаторне мислення, загальний рівень інтелекту) і рівень самоконтролю. На перспективне планування життя молоді незалежно від статі впливають, в першу чергу, рівень сформованості самоконтролю і характеристики соціальної сміливості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, феномени стать та гендер є багатограними біологічними, психічними і соціокультурними утвореннями, які пронизують усі рівні (організм, індивід, особистість) інтегральної індивідуальності. Гендерні особливості, притаманні старшокласникам, значною мірою впливають на зміст та ставлення до життєвого вибору, що суттєво відображається на їхній самореалізації і зумовлює певні відмінності у перебігу цього феномену в хлопців і дівчат.

Перспективним надалі може бути вивчення шляхів оптимізації процесу самореалізації старшокласників у напрямі забезпечення сприятливих умов навчання, до яких відносимо: організацію профорієнтаційної роботи зі старшокласниками на основі врахування їх гендерних особливостей; застосування активних методів навчання та виховання, які сприяли б розвитку самореалізації; реалізацію творчих зв'язків класного керівника з батьками і вчителями; роботу з батьками з питання сприяння самореалізації старшокласників.

Список використаних джерел:

1. Головей Л.А. Практикум по возрастной психологии /Л.А. Головей. – М. : ЛТА, 2010. – С. 153.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины/ Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2002. – С. 147.
3. Мінігалієва М.Р. Гендерні проблеми дорослості: цінності, способи розуміння себе і світу, моделі спілкування // Психологія зрілості і старення./ М.Р. Мінігалієва. - К. : Просвіта,2001. – С. 142.
4. Палій А.А. Дифференціальна психологія / А.А. Палій. - К. : Центр учбової літератури,2010. – С. 241.
5. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія / В.М.Поліщук. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 172.
6. Семенов В.Є. Ціннісні орієнтації сучасної молоді / В.Є.Семенов. – Д. : Бао, 2007. – С.137.
7. Скрипченко О.В.Вікова та педагогічна психологія /О.В. Скрипченко. – К. : Просвіта, 2001. – С. 248.
8. Хрипкова А.Г.Мир детства. Юность/ А.Г.Хрипковой. – М. : Педагогика-Пресс, 1991. – С. 9.

Резюме. В статье представлены результаты теоретического анализа гендерных отличий самореализации старшеклассников. Автор утверждает, что гендерные особенности юношей существенно влияют на их жизненный выбор, обуславливают отличия в самореализации парней и девушек.

Ключевые слова: гендер, гендерные особенности, личность, самореализация, самоактуализация, старшеклассники.

Summary. In today's environment where demands are to increase the competitiveness of the individual and at the same time complicated the feasibility of personal potential is actualized the problem of self-identity, enhance its ability to use in daily life and work of acquired competences, their improvement and development, including the creative personally meaningful activities and obtain from her benefit and internal satisfaction.

Key words: gender, gender characteristics, personality, self-realization, self-actualization, high school.

УДК 316.627

Н.В. КОРЧАКОВА

РАННІ ВИТОКИ ПРОСОЦІАЛЬНОСТІ

Резюме. Стаття присвячена аналізу теоретичних основ проблеми зародження унікальної соціальної стратегії особистості – здатності діяти на користь інших людей. Висвітлюються передумови виникнення і прояву ознак просоціальності в немовлячому та ранньому віці. Обговорюються результати досліджень розвитку емоційної чутливості немовлят, первинні вияви емпатійності та соціального пізнання

Ключові слова: просоціальність, просоціальна поведінка, просоціальна мотивація, первинне розуміння світу, онтогенез емпатії, емоційна уява, допомога, співробітництво, принцип справедливості.